

سرمایه اجتماعی در شاهنامه فردوسی

دکتر رضا فاضل

نسرین نرگسی خرم‌آباد

نشر لویه

نشر لویه

سرمایه اجتماعی در شاهنامه فردوسی

رضا فاضل - نسرين نرگسي خرم آباد

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۸

ناشر: لویه

تیراژ: ۵۰۰

شابک: ۹-۲۳-۷۶۷۴-۶۰۰-۹۷۸

قیمت: ۱۰۰/۰۰۰ تومان

فاضل، رضا، ۱۳۲۸ -	سرشناسه
شاهنامه، برگزیده، شرح	عنوان قراردادی
سرمایه اجتماعی در شاهنامه فردوسی / نویسندگان رضا فاضل، نسرين نرگسي خرم آباد.	عنوان و نام پدیدآور
تهران: لویه، ۱۳۹۸.	مشخصات نشر
۴۳۰ ص.	مشخصات ظاهری
۹-۲۳-۷۶۷۴-۶۰۰-۹۷۸	شابک
فیبا	وضعیت فهرست نویسی
کتابنامه.	یادداشت
فردوسی، ابوالقاسم، ۳۲۹ - ۴۱۶ ق. شاهنامه - اخلاق اجتماعی	موضوع
Ferdowsi, Abolqasem. Shahnameh - Social ethics	موضوع
فردوسی، ابوالقاسم، ۳۲۹ - ۴۱۶ ق. شاهنامه - نقد و تفسیر	موضوع
Ferdowsi, Abolqasem. Shahnameh - Criticism and interpretation	موضوع
سرمایه اجتماعی - قرن ۴ ق. - تاریخ و نقد	موضوع
Persian poetry -- 4th century -- History and criticism	موضوع
اخلاق اجتماعی در ادبیات	موضوع
Social ethics in literature	موضوع
سرمایه اجتماعی	موضوع
(Social capital (Sociology	موضوع
نرگسی خرم آباد، نسرين، ۱۳۴۸ -	شناسه افزوده
فردوسی، ابوالقاسم، ۳۲۹ - ۴۱۶ ق. شاهنامه، برگزیده، شرح	شناسه افزوده
PIR۴۴۹۷	رده بندی کنگره
۲۱/۸۶۱	رده بندی دیویی
۵۹۳۳۰۹۸	شماره کتابشناسی ملی

نشر و پخش: خیابان انقلاب خیابان ابوریحان خیابان وحید نظری پلاک ۳۶ طبقه اول ۶۶۴۰۷۵۴۱

فهرست مطالب

۷.....	پیش سخن
۹.....	مقدمه
۱۱.....	ضرورت پرداختن به شاهنامه
۱۵.....	فصل اول: نظریه‌های جامعه‌شناسان متأخر در باره سرمایه اجتماعی
۱۶.....	سیر تکامل مفهوم سرمایه اجتماعی
۱۷.....	سرمایه اجتماعی از دیدگاه پاتنام
۱۷.....	سرمایه اجتماعی از دیدگاه ونوینا
۱۸.....	سرمایه اجتماعی از دیدگاه بورویو
۱۹.....	سرمایه اجتماعی از دیدگاه کلین
۲۰.....	شاخص‌های عمده سرمایه اجتماعی
۳۱.....	شیوه انتخاب ابیات
۳۷.....	فصل دوم: شاخص‌های سرمایه اجتماعی در شاهنامه
۳۷.....	مقدمه
۳۷.....	شروع اشعار (توصیف داده‌ها)
۴۱۱.....	فراوانی شاخص‌های سرمایه اجتماعی در شاهنامه فردوسی
۴۱۵.....	فصل سوم: نتیجه‌گیری
۴۲۱.....	منابع فارسی
۴۲۸.....	منابع انگلیسی
۴۲۹.....	کتابنامه شاهنامه‌ها
۴۳۰.....	فرهنگ‌ها

پیش سخن

تمدن بشری مدیون کسانی است که پرچمدار خردورزی در عصرهای مختلف بوده‌اند، خردورزانی که در دل تاریخ ماندگار شده‌اند. منظومه‌ای حماسی چون شاهنامه که سراسر تاریخ یک امپراطوری بزرگ را از بنیانگذاری تا انهدام دربرمی‌گیرد، پیش از آنکه جای واقعی آن به عنوان یک اثر ادبی و منبع تاریخی معین شود، باید از جهاتی چند مورد بررسی قرار گیرد. سرتاسر شاهنامه سترگ فردوسی، ستایش خرد است و ستایش دانایی است، فردوسی در کتاب خود با خرد سخن را آغاز می‌کند «به نام خداوند جان و خرد» و ستون کلام خود را بر خرد بنا می‌نهد.

فردوسی خالق بزرگ این اثر حماسی تاریخ ایران، همپای انجام رسالت ملی به وظیفه مهم اخلاقی و اجتماعی نیز پرداخته و در اثنای توصیف صحنه‌های نبرد، تعالیم سرمایه اجتماعی و انسانی را مد نظر قرار داده است.

کتاب حاضر برآمده از یک رساله کارشناسی ارشد دانشگاهی است که آقای دکتر رضا فاضل به عنوان استاد راهنما و خانم نسreen نرگسی خرم‌آبادی به عنوان پژوهشگر به روش تحلیل محتوا انجام داده‌اند. هدف این کتاب بررسی و نمود آموزه‌هایی از سرمایه اجتماعی در لایه‌لای اشعار نغز این شاعر بزرگ است. در این پژوهش بیش از ۶۰۰۰ بیت از اشعار شاهنامه مورد واکاوی قرار گرفته که ۳۸۲ بیت آن مورد بررسی عمیق‌تری قرار گرفته است. همچنین اشعاری که در آن قرار دارند، به عنوان واحد متن مورد بررسی قرار گرفت. این پژوهش از کتاب شاهنامه فردوسی به عنوان اساس چاپ مسکوک، انتشارات عالم‌افروز، چاپ اول سال ۱۳۹۳، حاصل آمده است.

امید است فرزندان این مرز و بوم در حفظ و ارتقاء سرمایه اجتماعی ایران که در سال‌های کهن در این دیار وجود داشته است، بکوشند.

مقدمه

در این مجال، روی سخن با حکیمی است که سرآغاز و سرانجام سروده‌هایش، خرد و انتهای داد او دادورزی است. شاهنامه با ارج نهادن به خرد، انسانیت و کمالات آغاز شده است. ارزش شاهنامه تنها به این دلیل نیست که سند افتخار و هویت ملی ایران و ایرانیان است؛ شاهنامه چون ارجمندی انسان‌های بزرگ و خصلت‌های پسندیده و زشتی صفات ناپسند و دارندگان این صفات را به تصویر می‌کشد. در رد تمامی مردمان، نه فقط ایرانیان، سترگ و ستودنی است. فردوسی پاره‌ای از صفات اهریمنی را دیوانی می‌داند که همواره در پی نفوذ در صفات نیک انسان و نابودی آن‌ها هستند. شاهنامه اگر چه در ظاهر صحنه نبرد و رویارویی ایرانیان با انیرانیان است، اما در واقع آنچه موجبات درگیری و مخاصمت در گره را ایجاد می‌کند، تقابل در رویکردهای فکری و رفتاری آن‌هاست. در شاهنامه، ظاهراً نبرد بر سر قدرت، سرزمین و پادشاهی ایران است، اما آنچه از حقیقت و کُنه شاهنامه برمی‌آید، این است که می‌توان ایران را تن ارجمند انسانی دانست که پادشاهی بر آن سروری یافتن بر تمام صفات اوست. این رویارویی، مقابله پایانی پذیر ویژگی‌ها و صفات خیر و شر وجودی انسان است. گاه پیروزی از آن صفات نیکو، گاه شر وجود می‌شود. آنگاه که دیو درون اجازه جولان بیابد، دست به خون صفات نیک خواهد زد، روشایی را به تاریکی‌ها جای خود را به سیاهی و پلیدی خواهند داد.

سرمایه اجتماعی موضوعی بین رشته‌ای است که در سال‌های اخیر به طور روزافزونی مورد توجه صاحب‌نظران حوزه‌های مختلف به ویژه حوزه مدیریت، اقتصاد و علوم اجتماعی قرار گرفته است. سرمایه اجتماعی در گنجینه‌های ادبیات فارسی ایران به وفور یافت می‌شود. بررسی این سرمایه‌های ناملموس اما ارزشمند در ادب فارسی و علوم اجتماعی، می‌تواند موجب اثربخشی، بهره‌وری، کارایی و بهبود روابط انسانی در جامعه گردد. سرمایه اجتماعی، در کنار اصطلاحاتی چون دموکراسی و جامعه مدنی از اصطلاحات پرکاربرد در ادبیات علوم اجتماعی اواخر قرن بیستم به شمار می‌روند. سرمایه اجتماعی به‌رغم تازگی نسبی در سطح جهان مورد استقبال روزافزون اندیشمندان و پژوهشگران واقع شده و

امروزه صدها کتاب، مقاله و پایان‌نامه پیرامون جنبه‌های نظری و کاربردی آن به رشته تحریر درآمده است.

در کشور ما ایران نیز شاعر حماسه‌سرایي چون فردوسی، خالق بزرگترین اثر حماسی و شاهکار عظیم ادبی حدود هزار سال قبل از بوجود آمدن علم جامعه‌شناسی، ابعاد و شاخص‌های سرمایه اجتماعی را در کتاب شاهنامه خود گنجانده است، وظیفه اخلاقی و اجتماعی ما به عنوان یک ایرانی حکم می‌کند که عمق و گستردگی این اثر فناناپذیر را به مردم جهان معرفی کنیم.

در جامعه‌شناسی، زندگی اجتماعی مورد بررسی قرار می‌گیرد و جامعه‌شناسی ادبیات یا اجتماعیات در ادبیات، توجیه دیدگاه‌های ادبا در باره اوضاع حاکم بر جامعه، گفتار و رفتار و ارزش‌ها، تعلیم و تربیت، هنجارها و ناهنجاری‌های فرهنگی، شیوه زندگی، آداب و رسوم و باورها، تاثیر حمله بیگانگان بر زبان و فرهنگ، لباس و پوشاک، نهادهای اجتماعی، وضعیت ادیان و علوم و بسیاری موارد دیگر را در بر دارد. بهر دلیل، از دیدجینه‌های غنی آثار ادبی، کشفیات بزرگ جامعه‌شناسی را ممکن می‌سازد. تأمل در طنزها و کنایات سطوح بالا و حماسه‌ها، اندرزها و امثال و حکم، نشان می‌دهد که تاریخ در ادبیات و ادبیات در تاریخ سیر می‌نارند (فطوره‌چی، ۱۳۸۴: ۱۳). شاهنامه، نه تاریخ خشک حوادث و زندگی فرمانروایان و نه افسانه و تخیل محض است، بلکه سراسر آن بیان جهان‌بینی انسانی و خردمندانه فردوسی است (کرم زاده، ۱۳۹۰). شاهنامه در عصری سروده شده که زبان فارسی، زیر تاثیر هجوم سیاسی و فرهنگی بیگانه، در خطر نابودی قرار گرفته است (برهام، ۱۳۷۳: ۵۱).

در پژوهش حاضر سعی برآن داشتیم تا به روش تحلیل محتوا، به بررسی مولفه‌ها، ابعاد و شاخص‌ها، سرمایه اجتماعی در شاهنامه فردوسی مورد بررسی قرار گیرد. این با یک پرسش آغازین کار را شروع کردیم:

کدام یک از مولفه‌ها، ابعاد و شاخص‌های سرمایه اجتماعی در شاهنامه ترسیم نمود بیشتری دارد؟